

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Предмет: «Юридична психологія»

ЛЕКЦІЯ 4.1
ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЗЛОЧИННИХ ГРУП

1. Поняття злочинної групи та її психологічна характеристика

З позицій психології, **ЗЛОЧИННА ГРУПА** - це неформальне антисуспільне об'єднання осіб для спільного вчинення злочинів, що є єдиним, особливим суб'єктом діяльності.

Саме спільність вчинення злочинів певного виду (корисливих, корисливо-насильницьких, насильницьких) - **головне**, заради чого існує злочинна група.

Кваліфікаційні ознаки злочинної групи:

- 1) мала неформальна група, тобто нечисленна за складом спільність людей, стосунки у якій нормативно, офіційно не регулюються, підтримується безпосередній особистий контакт між учасниками;
- 2) об'єднання учасників відбувається завдяки спільній злочинній діяльності;
- 3) взаємодія учасників групи певним чином організована (від ситуативних груп, де групові структури ледве визначені, до складно структурованих, де існують багатоманітні та багатопланові функціональні та психологічні взаємозв'язки);
- 4) група є єдиним особливим суб'єктом діяльності, тобто кожен учасник робить свій внесок відповідно до координації та розподілу ролей - з одного боку, до кожного пред'являються певні вимоги - з іншого.

Причини об'єднання декількох осіб у злочинну групу:

- а) неможливість вчинити злочин самому чи складність його одноосібної реалізації;
- б) особисті неформальні зв'язки і стосунки учасників у минулому за наявності антисуспільної спрямованості одного чи декількох із них;
- в) спільність інтересів та соціальних установок учасників групи;
- г) цілеспрямований вплив осіб, які мають анти суспільну спрямованість та/чи злочинний досвід.

Закономірності функціонування злочинних груп:

1) добровільність об'єднання учасників для здійснення злочинної діяльності. Вона безсумнівна навіть у випадках, коли окремі особи залучаються за допомогою психологічного тиску, втягуються в групу проти їх волі, оскільки рішення про свою участь чи неучасть, в результаті, приймається людиною свідомо і самостійно.

2) розвиток групи від простого об'єднання двох чи більше осіб для вчинення одиничного злочину (ситуативні та тимчасові групи) до більш складних і організованих форм злочинних об'єднань, діяльність яких стає все більш цілеспрямованою, утаємниченою, жорстокою.

3) **удосконалення функціонально-психологічної структури:** склад учасників стабілізується, визначається злочинна спеціалізація (злочинні плани та об'єкти злочинних домагань).

- На певному етапі розвитку в організаційній структурі групи з'являється *лідер*, який очолює ієрархію "домінування - підлеглість".

- Нижче в груповій структурі знаходяться *відповідальні виконавці* - керівники окремих підгруп чи при виконанні окремих операцій, що, як правило, мають злочинний досвід та певні організаторські здібності.

- Окрім того, у більшості злочинних груп є так звані "*опозиціонери*" - ті, що претендують на роль лідера за своїми особистісними якостями та рівнем домагань, або ж такі, що мали і втратили провідні позиції в групі.

4) поступова заміна емоційних стосунків між учасниками на суто функціонально-ділові, що базуються на спільній злочинній діяльності. Значення відносин симпатії, дружніх і навіть родинних стосунків поступово зменшується, а інколи - повністю відсутнє. Це забезпечує упорядкування, жорсткість функціональних зв'язків, сприяє консолідації групи та узгодженості дій учасників.

5) значимою ознакою злочинної групи (і умовою її виникнення) є вимушена відособленість, замкнутість щодо інших людей та соціального середовища. Це проявляється різною мірою, але чим вищий рівень її організованості та більш небезпечна групова злочинна діяльність, тим сильніше прагнення до відособлення та ізоляції. Відповідно оптимізується (мінімізується) кількість учасників до обсягу, необхідного для вчинення злочинів.

б) розвиток групи супроводжується територіальним розповсюдженням злочинної діяльності, розширенням сфер впливу (мікрорайон - район - місто - область - регіон) та виникненням суперництва з іншими групами, що з часом призводить до їх перерозподілу.

2. Психологічні особливості різновидів злочинних груп

Злочинні групи неповнолітніх і молоді

Як свідчить статистика, понад 70% злочинів неповнолітні вчиняють у групі.

Враховуючи неповноту статистичної інформації (окремі учасники групових злочинів не притягаються до кримінальної відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, малозначністю діяння або ж до них застосовуються інші міри покарання), можна стверджувати, що вчинення злочину підлітком-одинаком - швидше виняток, аніж правило.

Проведені дослідження свідчать, що злочинні групи неповнолітніх і молоді виникають, переважно, на основі **неформальних груп або "груп дозвілля"**.

Це пов'язано з такими **елементами підліткової психології**: підвищена схильність до навіювання та наслідування, несталість емоційно-вольової сфери, орієнтованість на групу, домінування потреби у спілкуванні з однолітками та переоцінка значимості їх схвалення, некритичність оцінки своїх переваг і недоліків та ін.

За даними психологічних досліджень, учасників злочинних груп неповнолітніх та молоді первісно об'єднувало:

сусідство по будинку - 30,4%, проживання на одній вулиці – 24,8%, спільне навчання та робота - 16%.

Їх антисуспільна спрямованість зумовлювалася необхідністю задоволення потреби в спілкуванні при наявній вузькості, обмеженості інтересів (їх примітивізм), невмінні організувати свій вільний час, що посилювалося комплексом об'єктивних причин та ускладненнями у нормативному проведенні часу.

Злочинні групи раніше засуджених

Даний різновид груп характеризується, передусім, тим, що **ВОНИ СПЕЦІАЛЬНО СТВОРЮЮТЬСЯ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЧИ ТРИВАЛОЇ В ЧАСІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.**

Цей процес **ІНІЦІУЄТЬСЯ ЛІДЕРОМ** - авторитетною особою, який відразу визначає груповий статус кожного з учасників, норми і правила поведінки в групі та її злочинну "спеціалізацію", тобто **створює чітку функціонально-психологічну структуру.**

Завдяки цьому злочинні групи, що складаються з раніше засуджених, з самого початку свого існування **СТАЮТЬ ОРГАНІЗОВАНИМИ**, "минаючи" попередні етапи групової динаміки.

Злочинні групи раніше засуджених **нечисленні**: за даними кримінологічних досліджень, 87.6% із них склалися з 2-3 осіб, їх учасники понад усе ставлять безпечність діяльності, тому обмежують число причетних і уникають проникнення в групу сторонніх осіб.

Стосунки між учасниками базуються, передусім, на **спільній злочинній діяльності**, а також на злочинських традиціях і звичаях; емоційна сфера спілкування є другорядною або ж зовсім відсутня.

Злочинні групи розкрадачів державної чи приватної власності

Особливості функціонування даних груп подібні до вищезазначених: вони створюються досвідченим лідером, із самого початку є досить організованими і швидко еволюціонують у своєму розвитку; у них відсутні стосунки, засновані на емоційних зв'язках, а якщо такі спочатку й існують, то вони швидко замінюються власне функціонально-діловими тощо.

СПЕЦИФІЧНІ ВІДМІННОСТІ: їх структура є своєрідною копією тих організацій, всередині яких вони функціонують: злочинні лідери обіймають в них вищі керівні посади, відповідальні виконавці керують структурними підрозділами, де працюють рядові учасники тощо.

Для втягнення у групу використовуються переважно **такі прийоми:** шантажування та погроза компрометації (61,3%), створення ситуації матеріальної залежності (32,0%), створення труднощів у роботі в сполученні з обіцянкою допомоги (6,7%), а також використання службової чи іншої залежності, прохання, умовляння, обман, і лише у надзвичайних випадках - насильство.

Злочинні групи, що вчиняють пограбування та розбійні напади з метою заволодіння державною та приватною власністю

Кількісні параметри даних груп визначаються багатоступеневістю та багатофункціональністю планованої діяльності.

Необхідністю виконання досить складних операцій, використанням різноманітних спеціалізованих засобів при вчиненні злочину і т. ін., що потребує не мінімальної, як у попередніх випадках, а оптимальної чисельності групи (в середньому – 4 чол.).

Їх **ПСИХОЛОГІЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ** є високий ступінь контактності учасників між собою ще до визначення спрямованості групи як злочинної.

Злочинні групи, що вчиняють насильницькі злочини

Даним групам **властиві** жорсткі правила і традиції, засновані на культурі насильства, що зумовлює значні психологічні і фізичні санкції за порушення норм рольової поведінки, у тому числі - екстремальні.

Культивується використання специфікованої атрибутики в широких межах - від жаргону до обрядів і традицій; лідерами заохочується розгнuzданість, розбещеність, акти вандалізму, тобто такі афективно-імпульсивні форми поведінки, що сприяють посиленню залежності учасника від групи.

3. Психологічні аспекти організованої злочинності

Організована злочинність - це відносно масова група стійких і керованих співтовариств злочинців, що займаються злочинною діяльністю як промислом, вчиняють великомасштабні розкрадання державної і суспільної власності, створюючи для цього систему захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як корупція, залякування, насильство та ін.

Соціально-психологічна організованої злочинності:

характеристика

1. Об'єднання злочинних угруповань у могутні регіональні, міжрегіональні і міжнародні організації зі складною функціонально-ієрархічною структурою.
2. Наявність багатопланової, видозмінюваної й всебічно організованої злочинної діяльності.
3. Високий рівень групової організованості злочинних співтовариств.

Рівні групової організованості злочинних співтовариств:

1. Керівництво (еліта) - сюди входить організатор ("бос") та його довірені особи (помічники, керівники окремих структурних підрозділів, радники).

Функції - підтримання порядку в організації, визначенні об'єктів злочинних домагань та розробленні злочинних планів, забезпеченні безпеки злочинної діяльності, а також в одержанні максимального прибутку.

2. Виконавчий блок складається зі злочинних груп різного рівня організованості і окремих злочинців-професіоналів, кожен із яких має свою спеціалізацію, сферу та територію злочинного промислу.

3. Допоміжний блок - службовці та фахівці, що безпосередньо не входять до складу злочинної організації, але за винагороду надають їй різного роду послуги. Це можуть бути корумповані представники органів державної влади, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, судді, адвокати, банкіри, державні службовці, лікарі та будівельники тощо.

Високий рівень професіоналізму учасників злочинної організації

У складі викритих організованих злочинних груп майже кожен четвертий мав вищу, незакінчену вищу чи середню фахову освіту; там чималий відсоток раніше засуджених, що мають три і більше судимостей, "зłodіїв у законі", злочинних авторитетів.

Близько 40% учасників таких груп - управлінці, службовці, юристи, спортсмени та інші фахівці з досить високим рівнем кваліфікації.

Професійні злочинці, як правило, вузькоспеціалізовані, бо кожен із них прагне займатися саме тим видом злочинного промислу, де може досягти найбільшого успіху та, що особливо важливо, максимального рівня особистої безпеки.

Для навчання своїх членів умінням і навичкам злочинної діяльності використовуються як **офіційні**, так і **неофіційні структури**: вищі заклади освіти та різного роду спеціалізовані курси (наприклад, із оволодіння комп'ютером чи автомобільної підготовки), місця позбавлення волі, молодіжні угруповання з анти-суспільною спрямованістю.

Теми рефератів

1. Психологічна характеристика злочинних груп із корисливою спрямованістю.
2. Психологічна характеристика злочинних груп із насильницькою спрямованістю.
3. Психологічна характеристика злочинних груп із корисливо-насильницькою спрямованістю.
4. Психологічна характеристика ситуативних злочинних груп.
5. Психологічна характеристика організованих злочинних груп.
6. Психологічні особливості організованої злочинності.

Література

1. Бочелюк В.Й. Юридична психологія: Навч. пос. / В.Й. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – С. 58-77.